

ספר

שביל הצבי

הרב צבי הירש פרבר זצ"ל

ביאורים וחידושים
על מגילת אסתר
וענייני חנוכה ופורים

יו"ל במהדורה חדשה
ע"י משפחת הרב המחבר

כל הזכויות שמורות
למו"ל

טבת ה'תשפ"ו

לתרומות, הזמנות והערות:
rabbiferber@gmail.com

בהוצאת הספר במהדורה זו הושקעו הון רב ויגיעה עצומה. אין להעתיק ולצלם בכל דרך ובכל שפה שהיא, או לאחסן במאגרי מידע מכל סוג, את הספר כולו או חלקו, ללא אישור מפורש מאת המו"ל.

הפצה ראשית: הוצאת 'יפה נוף'

עריכה, מקורות והערות:
הרב מיכאל דוד קריצלר
הרב איתיאל סופר

עריכת לשון, הגהה ועימוד:
הרב איתיאל סופר

עיצוב כריכה: ד. גולד

תוכן העניינים

מכתבי ברכה לרגל הוצאת המהדורה החדשה	יא
הקדמה מאת המו"ל	טו
מבוא למהדורה החדשה	טז
הקדמת עורך	יח
קווים לדמותו של הרב המחבר	כ
אור הצבי - ענייני חנוכה	כה
סוגיות חנוכה במסכת שבת	כה
בענייני הלכה	מט
דברי אגדה	נב
פתח השביל	נז
הפטרת פרשת זכור	ס
הפטרת אחרון של פסח בחו"ל	קג
מגילת אסתר	קיט
דברים אחדים	קכז
טבלת תאריכי המגילה	קל
פרק א	קלא
פרק ב	קעד
פרק ג	רג
פרק ד	רמא
פרק ה	רנז

פרק ו רעד

פרק ז רצה

פרק ח שיד

פרק ט שכז

פרק י שנד

פרפראות שסד

שושנת יעקב ואתה קדוש שסה

מאמר 'צדקת המגילה' שעא

חידושים וביאורים שעט

שמחת פורים שעט

בירורים במצוות משלוח מנות שצז

חידושי סוגיות בענייני פורים תז

מכתבי ברכה לרגל הוצאת המהדורה החדשה

Rabbi Moshe Sternbuch

Chief Rabbi

of the Orthodox Rabbinical Courts

Jerusalem

Rosh HaYeshiva- Ramat Bet Shemesh

משה שטרנבוך

ראב"ד

לכל מקהלות האשכנזים

עיר"ק ירושלים ת"ו

ראש הישיבה ברמת בית שמש

מח"ס מועדים וזמנים ושו"ת תשובות והנהגות ועוד

מכתב ברכה

בעזה"י י"א בסיון תשפ"ג

שמחתי באומרים לי שעומדים להוציא לאור עולם מחדש את כתביו של הגאון רבי צבי הירש פרבר זצ"ל שייצאו לפני עשרות שנים בלונדון, וכעת בני משפחתו באה"ק עמלו ויגעו להוציא דבר מתוקן במהדורה חדשה ובהירה למען ירוץ הקורא בהם.

ספריו של הגרצ"ה מלאים וגדושים בפנינים וחידושים נפלאים ושמועות מגדולי הדורות, ויש בהם הרבה עניני חיזוק ללימוד התורה ולעבודת השי"ת בדרך הישר והמסורה לנו מדור דור, והדברים כתובים בשפה ברורה ובלשון לימודים שהצטיין בה הגרצ"ה זצ"ל. וביועצי ומכירי קאמינא בשנות מגורי בעיר לונדון, שמסר את נפשו במשך עשרות שנים לביצור חומות הדת ולהקמת עולה של תורה, ועמד בקשרים עם גאוני עולם מהדורות הקודמים שהיה חביב לפניהם.

ישר חילם של העוסקים במלאכת הקודש שטרחו לזכות את הרבים בדברי תורתו, ויה"ד שיהיה לתועלת להרבות כבוד שמים.

הנני המצפה לרחמי שמים מרובים

רח' קצנלבוגן 4, הר-נוף, ירושלים ת"ו טל: 02-6519610 Tel: 02-6519610, Har-Nof, Jerusalem

* מכתבי הברכה ניתנו לרגל הוצאת הסידור שיח צבי במהדורה חדשה.

Institutions Yeshivat
KISSE RAHAMIM

בשטאות רבות יש שכתוב:
מכון התאון הארצי הראשון לענין הרב עובדיה יוסף שלישי
ולחברותיו מן תלמידי רפאל ב. צבאן זצ"ל
רב תל-אביב, וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

מוסדות ישיבת
נסא רחמים ספרדית (ע"ד)

על שם מרן האוון
רבי רחמים חי חיותה הכהן זצ"ל, ראב"ד או גרובא
(נסדה בסליל התש"ג על תלמידו האוון הקדוש
רב מצליח מאוון זצ"ל היד ראב"ד בעמס)
עמותה רשומה מס'
580008589

מפעלי התורה הקדושה

מוסדות
הישיבה

מסוות נגי לדים

ת"ח לבנים

גן וגיט לבנות

מחנות ז'ח

ישיבה קטנה

ישיבה גדולה

סניף לבנות

כולל אנרגים

בני-ברק

בבעתים

נתיבות, ועוד

בר"ץ טשסט וצדק

ירחון "אור תורה"

"מכון הרב מצליח"

לואיזא ספרים

כולל ערב

לתיבת שו"ת

"יען שמואל"

מכון למבחן בחסידות

זכור תורת משה עבדי

מבזנים ביללות שבת ועוד...

"אור הלכה"

קורן גנ"ח וסעודים

מכון הרב הספרדי

"יד רפאל"

ועוד...

בס"ד, בני-ברק, יום
ט"ו כסיון תשס"ג

רמיזת כחה על מספר שיה צני על הרבה, מהרהר
ל צדי היום פדכרצ'א, מהס כרם הצבי ופניו הצבי
אוצר, אשר דדיו מאליו מדס ארופר צמכים. אדלו
היין מאליו על דדיו (ס' שיה הצבי על מאליו אסור
קיצל אדא כחמק מהרצ צמאן צ'א דמער המשט' והיה
כירוס הדס דינינו ד'א ופכרס על הסמל הפסל נמן
אק" על מזה (פ'א), אן דמער הפכרס על כרם הצבי
מביא עבדו מאליו אדא שיה מופרי גאלה סלף אכר כחמס
שער בלול שפזי על פסח, שיה ממו ממו כחמס רכס
שיה וממו ממו, אדא על נאמר ש'כר מזה (פ'א ממו)
וממו רכס אפיוצו ליהלן אפיוצו דיעקד. אמן
היין שפמט דוקדוק. מרצ'ה.
כחמס רכס
לחן

המרכז: רחוב הרב עזריאל 26, בני-ברק 51127, פקס: 03-6774060, דוא"ר: 03-6774060
26, Harav Ouziel St. P.O. Box 2750 Bney Brak ISRAEL, Tel: 03-6774060, Fax: 03-6774060
kise4@zahav.net.il, דוא"ר - 03-6774060, yktr.org.il

מבוא למהדורה החדשה

ספרי הרב המחבר נפוצו בעיקר בדורות עברו, ובפרט ברחבי אנגליה, שם התפרסמו שמו ופעולותיו. בשנים האחרונות החלו ספרי הרב המחבר לצאת לאור בס"ד במהדורה חדשה ע"י משפחת המחבר בארץ הקודש. בשנת תש"ף נדפס ספר 'כרם הצבי' על הגדה של פסח, ובשנים תשפ"ג - תשפ"ה יצא לאור הספר 'שיח צבי' על סידור התפילה בשני חלקים. עתה בחסדי ה' נשלמה כל המלאכה בההדרת הספר 'שביל הצבי' על ענייני חנוכה ופורים, הרואה אור חדש בסדר חדש, דבר נאה ומתקבל.

ביאורי מגילת אסתר שבספר זה נדפסו לראשונה ע"י הרב המחבר לפני תשעים שנה - בשנת תרצ"ו, יחד עם חידושי בענייני פורים והמסתעף: מאמר מקיף על הפטרת פרשת זכור [ונספח לו מאמר על הפטרת אחרון של פסח; ראה סיבת הדבר ב'פתח השביל'], קונטרס 'שמחת פורים' ובו ביאורים בהלכה, חידושים על מסכת מגילה, מאמר צדקת המגילה ועוד. בשנת תשי"ג נדפס 'שביל הצבי' על מגילת רות יחד עם קונטרס בשם 'חמודי צבי' על חג השבועות ושאר המועדים [קונטרס זה נכלל מאוחר יותר (תשמ"ז) ב'ספר המועדים'].

לאחר פטירתו של הרב המחבר מצא נינו, הרב שמעון יהודה גורביץ שליט"א, כתב יד שלם של זקנו ובו פירוש נוסף על סדר מגילת אסתר. בתחילה נמנעו בני המשפחה מלהוציאו לאור, מחשש שמא הרב המחבר לא התכוון להדפיס את הדברים. אולם לאחר זמן מה נמצא מכתב של הרב המחבר לבתו הרבנית ליבא, ובו הוא כותב על רצונו להוציא לאור עולם חיבור זה. הפירוש החדש הודפס ע"י תלמידו הרב יהונתן יצחק וינגרטן הי"ו בשנת תשמ"ח כתוספת לספר 'שביל הצבי'. המו"ל קרא לפירוש החדש 'פתשגן הכתב' [ע"פ התרגום ל"משנה התורה" (דברים יז, יח) - "פתשגן אורייתא"], ובמהדורתו נדפסו הספרים 'שביל הצבי' על מגילת אסתר ועל מגילת רות בכרך אחד.

לאחרונה נמצאו דברים שכתב הרב המחבר בזכרונותיו, על חפצו להדפיס את הפירוש הנוסף על המגילה. בחודש ניסן שנת תש"ו כתב: "גם בשנות המלחמה עמלתי לרשום דברי תורה זיכרון בספר, וכעת יש לי מסודרים לדפוס... שביל הצבי מהדורא ב' על מגילת אסתר, מה שנתחדשו לי אחר הדפסת שביל הצבי חלק ראשון". לפי זה נראה כי הפירוש החדש נכתב בין השנים ת"ש - תש"ה [ולא בשנים תש"י - תש"ך כפי ששיער המו"ל במהדורת תשמ"ח]. גם בשנת תשי"א חזר הרב המחבר והזכיר חיבור זה, בתוך התייחסותו לספר המועדים שיצא אז לאור: "השמטתי הרבה מאמרים בספר הזה מפני הוצאות הדפוס... כן יש לי חלק ב' על מגילת אסתר, דברים יקרים משמחי לב, ועוד הרבה קונטרסים". ובשנת תש"ך כתב: "היום י"ב תמוז הודיע הד"ר החלטתו, כי אף שהמצב איננו רציני בכל זאת עצתו להסכים על ניתוח... ואולי יראני ה' חסדו ורחמיו המרובים להציל נפש מרדת שחת... ואז

אשלם תודות לה' בגילה וחדות לב ונפש... לכן החילותי לסדר כתבי ידי חלק ב' על מגילת אסתר מפלאי פלאים, אשר כל מבין אשר יראה, יאמר כי לא בא כבושם הזה... ואשתדל בכל כחי בעזה"ת להוציאו לאור בצאתי מבית החולים לביתי". אמנם לא אסתייעא מילתא והרב המחבר נפל למשכב ולא הצליח להוציא לאור חידושים אלה בחייו.

במהדורתנו שולבו שני הפירושים על המגילה יחד [וכן ה'מילואים'] במלאכת מחשבת לפי סדר הפסוקים, וכן הובאו כל העניינים השייכים לחג הפורים דבר דבור על אופניו, בהשמטת עניינים כפולים או בעריכתם והיו לאחדים. בנוסף לענייני פורים, הדפסנו גם את חידושי וביאוריו של הרב המחבר לחג החנוכה, שנלקטו מכל ספריו: כרם הצבי (בראשית חלק ב, פרשת מקץ - קונטרס 'אור הצבי' עמ' קו-קיד, ו'עוללות הכרם' עמ' קעא-קעב), הגיוני הצבי (עמ' נו-ס) וחמודי הצבי (עמ' פא-פה). החידושים סודרו לפי נושאים ונקראו בשם 'אור הצבי'. בסוף כל חידוש נכתב מקורו בספרי הרב המחבר זצ"ל.

הספר הוגה ותוקנו בו טעויות רבות, דיבורים ארוכים חולקו לפסקאות, התווספו ראשי פרקים בשולי העמודים [כותרות צד'], וכן אלפי מקורות וצינונים ומאות הערות והארות, על מנת לעשות אזנים לתורתו של הרב המחבר בהבאת תימוכין, השלמות או דיונים בדבריו. יצוין כי בכמה מקומות שינינו את סדר הדברים מהנדפס במהדורה הישנה לפי הצורך והענין, למען ירוץ הקורא בהם.

עם זאת, לרגל המלאכה אשר לפנינו, לא יפלא אם נפלו אי אלו טעויות בדפוס או בתוכן באיזה מקומן, ושגיאות מי יבין. אם ימצא הלומד כאלה נבקש להודיענו, על מנת שנתקן במהדורות הבאות אי"ה.

כאן המקום להודות לרב מיכאל דוד קריצ'לר שליט"א על מלאכתו בעריכת ביאורי מגילת אסתר [בשתי המהדורות] ומאמר 'צדקת המגילה'. יבורך מפי עליון ושכרו כפול מן השמים. יתר חלקי הספר נערכו על ידינו בס"ד, וכן הספר כולו עבר הגהה ועריכה נוספת. התודה והברכה לנו של הרב המחבר, הרב צבי דוידסון שליט"א, על טרחתו הגדולה במלאכת הקודש של הוצאת כתבי זקנו לאור עולם ועל הגהת הספר. יבורך מן שמיא בכל מילי דמיטב בגשמיות וברוחניות, ויזכה לראות נחת מכל יוצאי חלציו, אמן.

תפילתנו ותקוותנו, שהוצאה מחודשת זו תסייע סיוע שיש בו ממש לדובב שפתי ישנים, למען יפוצו דברי תורתו המאירים של הגרצ"ה פרבר זצ"ל בקרב קהלים חדשים בארץ ובעולם אשר לא שמעו עד כה את שומעו. ויה"ר שנשמע ונתבשר בשורות טובות לכלל ישראל ונוכה מהרה ל"אור חדש על ציון", "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" בבנין בית קדשנו ותפארתנו בהר מרום הרים, אכ"ר.

הכו"ח בערב חג החנוכה ה'תשפ"ו

הצב"י איתאל סופר

בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כָּטוּב לֵב הַמֶּלֶךְ בֵּינָן וְגו' (א', י')

במדרש (אסתר רבה פרשה ג' סי' י"א): "אומות העולם אין להם טובה, דכתיב 'וטוב לא יהיה לרשע' (קהלת ח', י"ג)". והקשו, "הכתיב 'כטוב לב המלך ביין'", ותירצו: "'בטוב לב המלך' לא נאמר, אלא 'כטוב לב המלך', טובה ואינה טובה. אבל טובתן של ישראל טובה שלמה, שנאמר 'וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו' (מלכים א' ח', ס"ו)". ודרשו חז"ל (מועד קטן ט' ע"א): "שמחים - שנהנו מזיו השכינה".

מדרש - טובתן של ישראל היא טובה גמורה

וראיתי להסביר דברי המדרש, כי המתבונן על אושר עולם הזה וטובו, יראה כי הבל הם, ואין בהם ממש, ורק למראה עינים נדמה לאושר. והראיה לזה, כי כאשר ישיג האדם את האושר המבוקש לא ישבע עינו מדבר המושג, רק יכסוף לדבר חדש. וכאשר ישיג גם הדבר חדש, יוסיף לכסוף ענין אחר. ולא נמצא איש אשר ישבע עונג מדבר שכבר השיג לפני כמה שנים, כי מאז ועד עתה, כבר נולדו לו שאיפות חדשות וכבר צמא לענינים אחרים, ולא ישמח עוד עם הנושנות.

תענוגי עוה"ז הם אחיזת עינים

מה שאין כן אם עסק בתורה ומעשים טובים, כל זמן שיזכור זה, גם כאשר יזקין, ישמח כי זכה לעשות טוב כאילו היום עשה זה. וכמו שכתוב "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהלים י"ט, ט'), וכמו שביאר בס' בינה לעתים (דרוש י"ז) מה שכתוב

תורה ומצוות מביאים לידי אושר נצחי

מקורות והערות

^{לד} וזה לשונו שם: "וכבר יש לי עניין נכון המתיישב בהוראות ההפרש שיש בין שמחת התענוגים הגופניים ושמחת המעלה הנפשית, שעליה אמר שלמה ע"ה 'ושיבחי אני את השמחה' (קהלת ח', ט"ו), והוא שיוכר הבדל עצמי ביניהן, במה שהשמחה הגשמית אינה אלא לכל המרבה בעוד התענוג מושג, כאילו תאמר בזמן האכילה והשתיה, או בעת הטיול וכיוצא, אמנם אחרי כן לא תישאר אצלו שום שמחה ממה שכבר עבר לו מהתענוגות, אדרבה, ייוולד לו עצב מה, וכעין חרטה והתנחמות,

"וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים וישישו בשמחה" (תהלים ס"ח, ד'), לא כשמחה של הבל שאחריה תוגה, כי ישכחנה ויצטער להשיג שמחה חדשה, רק ישישו תמיד באותה שמחה של מצוה, וזה אות כי השמחה היא קנין עדי עד, שהנפש מרגשת בזה עונג נצחי.

ביאור המדרש הנ"ל

וזה שאמר במדרש הנזכר: "אומות העולם אין להם טובה, דכתיב "וטוב לא יהיה לרשע", והקשו, הלא כתיב "כטוב לב המלך ביין", ותירצו, "בטוב" לא נאמר אלא "כטוב", "טוב ואינו טוב", כי אינו טוב אמיתי, כי אחרית טוב רשעים יגון ואנחה, ו"ערבה כל שמחה" (ישעיהו כ"ד, י"א).

ראיה להבל והפסד ענייני עוה"ז מאחשוורוש

וראיה, כי מתחילה נכסף לעשות משה מאה ושמונים יום, ואחר כך לא שבע נפשו מזה, ונכסף להראות כל עושר כבוד מלכותו, ואחר כך נכסף לעשות עוד משה שבעת ימים. ואחר כך עדיין לא שבע רצונו מכל הקודם, וציוה להביא את ושת, שזה שגעון גדול, וגרם לו בזה חרפה וכלימה. ככה התהפך בתאוותיו, ואחר כל דבר התאוה לדבר חדש, בחשבו שיש בזה יותר ממש, וכן הלאה. וזה אות כי אושר הרשעים הוא דבר נפסד והבל ובלתי מתקיים, וסוף רואה שגם האושר האחרון הוא הבל.

בבנין המקדש הרגשת השמחה נשארה

מה שאין כן שמחה של מצוה כמו שמחה של בנין בית המקדש, דכתיב לגבי זה: "וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב".... כי גם אחרי לכתם היו שמחים באותו דבר, שזכו ליהנות מזיו השכינה. כי השמחה של מצוה היא קנין נצחי ומתקיים לעד, לכן הנפש מרגשת בזה שמחה תמידית. ועיין לקמן (עמ' רס) מה שכתבנו לבאר על הפסוק "ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב" (ה', ט').

מקורות והערות

וזה מוחש מאוד, דומה לאמרם, ז"ל (שבט מוסר פרק כ"ה, על פי נדרים ט' ע"ב): הרשעים מלאים חרטות, מה שאין כן בשמחה של מצוה, כי אחרי עבור סיבת השמחה ועילתה, עוד ישוב לשמוח ולשוש על מה שהיה לו מהתענוג והשמחה, כי ישמח בעבור שמחתו הקודמת, כי עוד תוסיף לו שלמות. וכן הוא אצלי פירוש 'וצדיקים ישמחו, יעלצו לפני אלהים, וישישו בשמחה' (תהלים ס"ח, ד'), והוא מבואר.

וּבַהֲגִיעַ תֵּרַ נְעֶרָה וְנַעֲרָה (ב', י"ב)

הטעמים כאן הם "קדמא ואזלא", ולהלן פסוק ט"ו "ובהגיע תר אסתר בת אביחיל", הטעמים הם "מונח מונח". וכמדומה שראיתי בשם רבינו הגר"א זי"ע שפירש דבזה נרמז לנו צדקת אסתר, כי כל נערה היתה מקדמת עצמה ללכת בחשק נמרץ וברצון גדול, ולכן הטעמים לענין הגיעת תור שאר הנערות הם "קדמא ואזלא", אבל כשהגיע תור אסתר היתה מבקשת תירוצים שונים להתחמק ממנו, בזה שהיתה עושה את עצמה חולה ושוכבת על מטתה כמו על ערש דוי תמיד. ועל זה יורו הטעמים הכפולים "מונח מונח", שהיתה מונחת ושוכבת, עד שנלקחה בעל כרחיה, כמו שנאמר "ותלקח אסתר" מבנין נפעל, שנלקחה בעל כרחיה על ידי אחרים.

ביאור הענין
ע"פ טעמי
המקרא

וּבַהֲגִיעַ תֵּרַ אֶסְתֵּר בֵּת אֲבִיחַיִל יָד מְרִדְכִי אֲשֶׁר לָקַח לוֹ לְבַת לְבוֹא אֶל
הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דְּבָר פִּי אִם אֶת אֲשֶׁר יֹאמַר הַגִּי סְרִיס הַמֶּלֶךְ
שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְתִהְיֶי אֶסְתֵּר נִשְׂאֵת חֵן בְּעֵינָי פֶּל רֵאִיָּה (ב', ט"ו)

יש לדקדק למה פירט עתה יחוסה, הרי כבר כתוב זאת למעלה, כי היתה בת דודו של מרדכי. עוד יש להעיר, מדוע לא נזכר כי אסתר באה "מקץ היות לה כדת הנשים כו' ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים", כמו שנזכר בפסוק י"ב על שאר הבתולות.

שאלות
בפסוק זה

ויש לבאר, כי אסתר לא הלכה ברצון לבית המלך, אלא נלקחה באונס, וגם לא השתדלה להתבשם בשמן המור ותמרוקי הנשים למצוא חן בעיניו, אף שבודאי דיברו על לבה לעשות כן ככל שאר הבתולות, כי יראה לנפשה שלא תהיה אז עבירה ברצון חס ושלום. ולכן אף שעברו עליה י"ב חודש בין הנכרים, כי אז הדרך לשכות, וכמו שאמרו "הלוקח עבדים מן הנכרים אף על פי שמלו וטבלו עושים יין נסך עד שתשקע עבודה זרה מפיהם, וכמה, אמר רבי יהושע בן לוי י"ב חודש" (ע"ז נ"ז ע"א), אבל אסתר [שנקראת כן בנוסף על שמה "הדסה", על שם שהסתירה עצמה עד שמצאו אותה, ונלקחה בעל כרחיה לבית המלך] "לא בקשה דבר" מכל תמרוקי הנשים, "כי את אשר יאמר הגי", כי מוכרחת לבא אל המלך, כי אם לא כן יחייב ראשו כי שמה נכתב בין הבתולות.

החילוק בין
אסתר לשאר
הנערות

נשאה חן גם
בלי תמרוקים

**ומספר לנו הכתוב, כי אף בלא כחל ובלא שרק ובלא תמרוקי הנשים, בכל זאת
"ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה".**

מנין נבע כוחה
של אסתר
לעמוד
בצדקתה

ומאין היה לה כח כזה לעמוד בצדקתה גם בבית המלך ולמסור נפשה בעד עמה
[כמ"ש (מגילה ט"ו ע"ב) שזימנה את המן כי אמרה אסביר לו פנים, ויחדשנה
המלך עם המן, ויהרוג הוא והיא], וגם נזהרה במאכל כשר ובשמירת שבת קודש,
כמו שאמרו חז"ל (שם י"ג ע"א) על הפסוק "ואת שבע הנערות הראויות לה כו' וישנה
ואת נערותיה לטוב" וגו'. וגם הראתה דם נדתה לחכמים. ובמדרש מובא כי פעלה
על לב אחשוורוש לפרוש מהנשים בימי טומאתן.

בזכות חינוכו
של מרדכי
שמרה על
טהרתה

**לזאת מספר לנו הכתוב כי "בהגיע תור אסתר" זכרה יחוסה שהיא "בת אביחיל
דוד מרדכי אשר לקח לו לבת", ולמדה וחנכה בדת קודש, וזאת שעמדה לה
להתגבר על כל הנסיונות היותר קשים וללכת בדרכי אבותיה הקדושים. [ועיין
בספרי כרם הצבי פרשת וישב (דף פ"ז) על הפסוק "וימאן ויאמר", כי הנגינה על
"וימאן" היא שלשלת, כי השלשלת היא שלוש כריכות זה על גבי זה, כי יוסף
התבונן על שלשלת יחוסו - ג' דורות צדיקים וקדושים, שלשה עמודים שהעולם
עומד עליהם, תורה ועבודה וגמילות חסדים, ואיך ענף עץ אבות כמוהו יעזיז לחטוא
חס ושלום. וכמו שאמרו חז"ל (סוטה ל"ו ע"ב) שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו,
ואמר לו שלא יחטא, ובמדרש רבה "איקונין של אביו ראה וצינן את דמו" (בראשית
רבה ס"ו פ"ז סי' ז').]**

מטרת הציווי
שלא תגלה
עמה ומולדתה

**ומה שציוה לה מרדכי שלא תגיד עמה ומולדתה, יש לומר עוד טעם, יען הרגיש
ברוח הקודש כי תמצא חן למלוך תחת ושת, וכדי שלא יתקנאו בה לא תגיד
עמה ומולדתה, וכל אחד יחשוב שהיא מבני אומתו ולא יתגרה בה, ועוד יתגאה
בה. [מעט מזה קדמני בספר אילת השחר^{עח}].**

מקורות והערות

^{עח} מאת רבי זאב וואלף טענענבוים זצ"ל, אב"ד ווערפליט.

**כִּי נִמְכְּרָנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לְהַרְגוֹ וּלְאַבְדֹּת וְאֵלֹה לְעֹבְדִים וְלַשְׁפָּחוֹת
נִמְכְּרָנוּ הַחַרְשָׁתִּי וְגו' (ו', ד')**

אפשר לפרש בזה ביאור הכתוב "ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד" (דברים ל"ג, כ"ז). כי אחשוורוש אמר לאסתר: "מי הוא זה כו' אשר מלאו לבו" וכו', וקשה הלא ידע אחשוורוש כי המן הוא הצורר לבני ישראל. אך הראשונים^{רע} כתבו שהמן אמר לאחשוורוש "אם על המלך טוב יכתב לעבדם" בעי"ן ולא באל"ף נוגם "לאבדם" עם אל"ף אפשר לומר שהוא לאבד חירותם, כי אז האדם הוא אויב, כמו שכתוב "האובדים בארץ אשור" (ישעיהו כ"ז, י"ג), כלומר לשעבד בהן, תחת אשר מרדכי קורא אותו עבד ו"לא יכרע ולא ישתחוה". [עיי' מה שכתבתי לעיל (עמ' רח) על הפסוק "ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי" וגו' (ג', ד'), וכן לעיל (עמ' רסו) על הפסוק "וכל זה איננו שווה לי" (ה', י"ג), בשם הרב יצחק פרחי זצ"ל].

המן אמר
'לאבדם' -
לשעבדם בלבד

ולכן כשמוע אחשוורוש שנמכרו להשמד, אמר "מי הוא זה", כי מהמן לא לקח כסף ולא נמכרו לו, וגם לא נתן צו להשמד ולהרוג ולאבד, ומה' היתה זאת להפוך הגזירה לטובתם של כלל ישראל ולרעתו של המן. וזה שכתוב "ויגרש מפניך אויב" [זה המן, דכתיב "איש צר ואויב"], יען שאמר "השמד". וכלול בזה עוד כוונה, כי לא די שהצילנו ה' מידו ויגרשו, כי גם אמר לנו "השמד", וכמו שכתוב "ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" להנקם מאויביהם ולהשמדם.

ביאור הפסוק
'ויגרש מפניך
אויב'

מקורות והערות

^{רע} ראה שו"ת פני משה להגאון רבי יצחק אבולעפיא זצ"ל (דרוש ב' לשבת זכור חלק ו') בשם הרמ"א, דהמן אמר "יכתב לעבדם" כלומר להיות לו לעבדים, ולזה הסכים עמו המלך אחשוורוש, אלא דבתר הכי 'המן הרשע זייף וכתב "לאבדם". ולזה הודיע מרדכי לאסתר את פרשת הכסף, ושהמלך אחשוורוש לא הסכים במכירת ישראל להמן רק לעבדם דוקא, והמן זייף וכתב לאבדם לגמרי, וכדי שלא יטעון המן שהסופר טעה וכתב לאבדם במקום לעבדם, לזה שלח לה מרדכי את פתשגן כתב הדת אשר ניתן בשושן להשמדים, להראות לה דשם כתב בפירוש להשמדים, ובזה אין לו עוד מקום ופתחון פה לתלות בטעות סופר כלל, ובודאי כשמוע המלך אחשוורוש את זיופו יקצוף מאד על המן ויבטל גזירתו ומכירתו לגמרי, ויהפוך הגזירה על המן הרשע, וכמו שכן היה. עכ"ד. ועיי' עוד בדברי הרב המחבר לעיל בכמה מקומות (ב', כ"א-כ"ג, ג', ט; שם, י"ג) וכן להלן פסוק ה', ד"ה אך יש לבאר.

על פן היהודים הפְּרָזִים וכו' ומְשַׁלֹּחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ (ט', י"ט)

טעם מצות משלוח מנות, ראיתי בספר 'שער בת רבים', כי כשנגזרה הגזירה להשמיד את בני ישראל, האופה לא אפה, הטוחן לא טחן והחנוני לא הכין. וכשנהפך מאכל ליום טוב, לא היה להם מה לאכול והוכרחו לשלוח איש לרעהו מנות מהנמצא אצלם, ולמזכרת נצח קבעו זה לחובה. ועיין למעלה (עמ' רנג, ד"ה ועל דרך זה ראיתי טעם) בפסוק "לך כנוס את כל היהודים" וגו' עוד טעמים למצוה זו ודברים נחמדים.

טעם למצות משלוח מנות

על פן היהודים הפְּרָזִים וכו' עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שְׂמֵחָה ומְשַׁתָּה וְיוֹם טוֹב ומְשַׁלֹּחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ (ט', י"ט)

הנה לקמן (פסוק כ"ב) כתיב "כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם והחדש אשר נהפך להם וכו' לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח [מלא וי"ו] מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" [כן הוא בחומש הנדפס באמשטרדם דפוס פרופס שנת תקכ"ד עם המסורה בצדו, וכן הוא בחומש הנדפס בלבוש שנת תרכ"ד על פי המסורה, הראשון חסר והשני מלא, וכן הסכים בספר כנסת הגדולה (אורח חיים סימן תרצ"א הגהות הטור אות ב')^{שכב}]. ויש להבין את פשר השינוי. ועוד יש להבין, מדוע מתחילה לא נזכר מתנות לאביונים, ולבסוף כתיב גם מתנות לאביונים.^{שכג}

'ומשלח' - 'ומשלוח' והוספת מתנות לאביונים

וכתב בספר 'תורת גבריאל' לבאר על פי מה שאמרו במשנה (ביצה י"ד ע"ב) "בית שמאי אומרים, אין משלחין ביום טוב אלא מנות [ופירש רש"י (ד"ה אלא מנות): "דבר המוכן ואינו עשוי להניחו למחר, כגון חתיכות בשר לפני האורחים,

מה בכלל "מנות" לענין היתר שילוח ביום טוב

מקורות והערות

^{שכב} ע"ש שכתב שראה בזה בלבול בספרים ובמגילות, בחומש שנדפס עם הרמב"ן כתוב הראשון חסר והשני מלא, וכן ראה במגילה אחת שלפניו, וכן כתב בחומש עם תרגום שנדפס בסביוניטה, ובכ"ד (תנ"ך) בלא נקודות שנדפס באמשטרדם. אבל בכ"ד גדול בומבירג"י נדפסו שניהם חסרים, וכן כתוב במגילה אחרת שהיתה לפניו. ומכל מקום הוסיף, שנראה שהעיקר שהראשון חסר והשני מלא, וכן מוכח מן המסורה.

^{שכג} בשאלה זו ראה גם להלן עמ' שמג, ד"ה "קשה דמתחילה היה צריך לומר" וכו'.

וכן דגים", והכוונה שיהיו מבושלין]. ובית הלל אומרים, משלחין בהמה חיה ועוף, בין חיין בין שחוטין, יינות, שמנים וסלתות וקטניות, אבל לא תבואה. ורבי שמעון מתיר בתבואה". ותניא התם בברייתא: "ורבי שמעון מתיר בתבואה, כגון חטין לעשות מהן לודיות, שעורין ליתן לפני בהמתו, עדשים לעשות מהן רסיסין". ע"כ. ומבואר דדוקא אלו המינים נקראים "מנות" ויכול לשלחן ביום טוב, אבל לא שאר מינין, ועיין דרישה (או"ח סי' תקט"ז אות א'), ופשוט דאסור לכל הדעות לשלוח מעות, משום דאסורים בטלטול, דהוּ מוקצה מחמת גופו.

קיום מצות משלוח מנות במאכלים ולא במעות

והנה כפי הנראה מצות מתנות לאביונים בפורים הוא בתורת צדקה לעניים, כמו שאמרו חז"ל (ב"מ ע"ח ע"ב) "מגבת פורים לפורים", ועיקרה במעות. ועם כל זה יכולין לצאת גם במיני מאכל [כמבואר ברמב"ם הלכות מגילה (פרק ב' הלכה ט"ז), ובשו"ע (או"ח סי' תרצ"ד סעי' א') ש"ד]. אבל משלוח מנות עיקר מצותה במיני מאכל (רמב"ם שם) ולא במעות, כמו שכתב בשו"ת תרומת הדשן (סי' קי"א) [ורק הרב בעל הלכות קטנות (חלק ב' סי' קס"ג) מתיר באם יכול לקנות בהם צרכי סעודה מיד].

בתחילה רצו לקבוע יו"ט בפורים ולכן "משלח" חסר

והנה אמרו חז"ל (מגילה ה' ע"ב) באידך תירוצא עליה דרבי דנטע נטיעה בפורים, משום ד"הספד ותענית קבילו עליהו, מלאכה לא קבילו עליהו", דמעיקרא כתיב "משתה ושמחה ויום טוב", ולבסוף כתיב "לעשות אותם ימי משתה ושמחה", ואילו "יום טוב" לא כתיב. ומעתה יובן שפיר, דמתחילה כשרצו לקבוע אותם גם ליום טוב, כתיב "ומשלח מנות" חסר, משום דביום טוב לא יוכלו לשלוח הכל כרצונם, ועל כן נכתב "משלח" חסר. אבל לבסוף כשלא רצו לקבל עליהם את ימי הפורים ליום טוב, הלא מעתה יוכלו לקיים מצות שילוח מנות מכל מה שירצו, על כן כתיב "ומשלח מנות" מלא, כלומר בכל מה שירצו.

לכן לא נזכר בתחילה מתנות לאביונים

ולכן בתחילה לא נזכר "מתנות לאביונים" דעיקרה הוא מעות, וביום טוב אינם יכולים לנהוג כן. אבל לבסוף נתווספה להם מצות מתנות לאביונים שמתקיימת בנתינת מעות, ולכן נזכר בקרא בתרא "מתנות לאביונים", וכמו שכתב התרגום "ומעוהא דצדקתא מתנן דחשיבי".

מקורות והערות

ש"ד בשולחן ערוך אינו מפורש שיוצא מתנות לאביונים גם במיני מאכל, אבל במשנה ברורה שם (ס"ק ב') כתב דרשאי ליתן מאכל או מעות.

שושנת יעקב ואתה קדוש

שִׁשְׁנַת יַעֲקֹב צִהְלָה וְשִׁמְחָה בְּרֵאוֹתָם יַחַד תִּכְלֹת מְרִדְכִי (פיוט 'אשר הניא')

ההבדל בין
"חבצלת"
ל"שושנה"
[חבויה או
גלויה]

יש להבין מה שקורא אותם כאן בשם "שושנה", ומה זה "תכלת מרדכי". ויש לומר על פי מה שכתוב "אני חבצלת השרון שושנת העמקים" (שיר השירים, ב', א'), כי חז"ל ביארו הבדל הלשון בין "חבצלת" ל"שושנה", כי "חבצלת" נקראת כשהיא חבויה בצלה, כלומר שהעלים טרם עלו למעלה, רק חבויים עדיין וראשיהם כפופים וטמונים, ו"שושנה" היא כאשר כבר התפתחה והעלים יתראו לעין כל, אז יתנו ריחם.

כשישראל
יושביו בשלוח
מנסיס
להידמות
לגויים

והנה טבע בני ישראל כשהם בשלוח אז הם כחבצלת, כי ישתדלו להדמות לאזרחי הארץ לעשות כמנהגיהם ונמוסיהם, לבקש קרבתם ולהסתיר יהדותם פנימה. וזהו שכתוב "אני חבצלת השרון" [שרון] הוא ארץ המישור, והוא משל כאשר רגליהם תעמוד על מישור בטוב עולם הזה, אז הם כ"חבצלת"].

בעת צרה
תופסים מנהג
אבותיהם

"שושנת העמקים", רצה לומר כשהם בעמק הצרות אז הם כ"שושנה", והרי הם תופסים אומנות אבותיהם בתשובה ותפילה ומוסרים נפשם על קדושת ה' [וכמו שכתוב "ממעמקים קראתיך ה'"], כאשר בני ישראל במעמקי הצרות רחמנא ליצלן, אז יקראו לה', וישעבדו ליכם לאביהם שבשמים].

כך היה אצל
יהודי שושן

ובהיותם בשושן כאזרחי הארץ שקטים ושננים, הלכו אל המשתה והתדמו לשאר גויי הארץ, אכלו ושתו ביחד ויהדותם היתה כחבצלת, אשר הפרח טמון ומכוסה, חבויה בצלה. אך כאשר נגזר להשמידם אז צעקו לה' המושיע והוא עזרם ויפלטם, ונהיו אז כ"שושנה". וגם "רבים מעמי הארץ מתייהדים", כי התפארו ביהדותם שהיא להם כחומה בצורה.

מענה לא
התביישו
היהודים
ביהדותם

ובאשר עלה מרדכי לגדולה ומבית המדרש יצא להיות משנה למלך, ותורתו ויראתו אשר לא פסקו גם אז לא הפריעוהו מגדולתו, וציציותיו נגרות לעיני כל, כל בני ישראל הביטו עליו ונהרו אליו ולא יתבוששו עוד ביהדותם, ויצאו ממחבואם לשמור תורת ה' בגלוי, ולא היו קרואים עוד "חבצלת" רק "שושנת יעקב" [כי גם קטני ערך המכונים "יעקב" נעשו "כשושנה"].

ועל זה אומרים "שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד תכלת מרדכי" - מרדכי היהודי עם פתילי תכלת הוא משנה למלך, בזקן מגודל ופיאות ארוכות. וגם "דורש טוב לעמו", ואך למותר להגיד כי דרשותיו היו נשמעות ביותר, כי "דברי חכמים בנחת [אם יש להם נחת] נשמעים" (קהלת ט', י"ז), כי "שלום רב לאוהבי תורתך" [יש בכוחם להביא רב שלום] אך "ואין למו" מה שאין למו פרנסה בריוח, זה "מכשול" (תהילים קי"ט, קס"ה). ה' ישמחנו בהתרוממות קרני צדיקים. [ועיין למעלה (עמ' שכג) במה שכתבנו לבאר על הפסוק "ומרדכי יצא מלפני המלך"].

מרדכי התמנה עם מראהו היהודי ודבריו נשמעו

וגם חֲרַבּוֹנָה זְכוּר לְטוֹב (פיוט 'אשר הניא')

לכאורה קשה מאי "וגם", הלא עיקר העצה לתלות את המן על העץ נובעת ממנו, וכבר כתבתי למעלה (עמ' שח) בפסוק "ויאמר חרבונה" כמה דברים נחמדים בזה, עיין שם. ובספר 'דרש אב' (שמות, מגילת אסתר ז', ט'; דף קס"ט) כתב לבאר, כי לכן נאמר "וגם חרבונה", יען גם חרבונה רשע באותה עצה היה, אלא כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח, כדאיתא בגמ' מגילה (ט"ז ע"א) בשם רבי אלעזר. ורבים הקשו, מנין לרבי אלעזר שגם חרבונה היה בעצה אחת עם המן. ויש לומר, יען שאמר "הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דיבר טוב על המלך עומד בבית המן", והיה ירא פן ישאלוהו מאין יודע סוד זה כי המן הכין עץ בביתו, ויתוודע הסוד שגם הוא באותה עצה, וסייע להכין העץ. לזאת הקדים לספר כי הוא "גבוה חמשים אמה", וראה העץ מרחוק, ואם לא היה באותה עצה לא היה צריך להתנצל ולספר גבהו.

חרבונה ידע את סודותיו של המן

וזה כפתגם העולם כי "על הגנב בוער הכובע", והוא נובע מסיפור, שפעם אחת אירע שנגנב חפץ באכסניא אחת, ולא ידעו מי מהאורחים גנב. והיה שם חכם אחד, ואמר להם כי יגלה את הגנב בחכמת הכישוף, כי יתקבצו כולם לתוך חדר חשוך, ויאמר לחש, וכובע הגנב יתחיל לשרוף... ונכנסו כולם לחדר אחד, וצויה אותם כי כובעיהם יהיו בראשיהם דוקא, והוא יאמר הלחש. הגנב פחד פן יתחיל כובעו להישרף על ראשו, התחכם והסיר כובעו מראשו והטמינה בידו. החכם אמר לחש, ופתאום הדליק אור וראה אחד עומד בלי כובע, ואמר שזה הוא הגנב, ויבוקש

חרבונה ניסה להעלים את אשמתו

מקורות והערות

^א להגאון רבי אברהם אהרן יודלביץ זצ"ל.

וימצא בידו הגנבה. כן חרבונה פחד פן ישאלוהו מאין הוא יודע מהעץ, לכן הקדים תיכף רפואה למכה, ואמר תירון שהוא "גבוה חמשים אמה" וראהו מרחוק, אבל הוא בעצמו לא היה שם. ומזה הוציא רבי אלעזר שגם הוא רשע היה, שאם לא היה גנב לא היה מפחד כלל, אך "על הגנב בוער הכובע"...

אמר 'הנה'
והוא לשון
שמחה

ועוד מקור לזה שחרבונה רשע באותה עצה היה, וכתב בספר 'עין אליהו' להגאון הצדיק רבי אליהו שיק זצ"ל, דהנה כתיב "ויאמר חרבונה וכו' הנה העץ אשר עשה המן למרדכי עומד בבית המן" (ד', ט'), תיבת "הנה" מורה על שמחה, כמו שאמרו במדרש (במדבר רבה פרשה ה' סי' ג') "אין 'הנה' אלא לשון שמחה, וכן הוא אומר 'הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו' (שמות ד', י"ד)". ואם כן מלשון זה משמע ששמח חרבונה עם העץ שעשה המן למרדכי, ולכן אמרו שגם חרבונה רשע באותה עצה היה. ונראה לי להוסיף, דבכל זאת "וגם חרבונה זכור לטוב", אף שרשע היה בתחילה, אך נצמחה טובה ממנו, ואין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה.

וגם חרבונה זכור לטוב (פיוט 'אשר הניא')

כיון שאלוהו
נראה בדמותו
צריכים לחלוק
לו כבוד

במדרש רבה (אסתר רבה פרשה י' סי' ט') איתא כי אליהו נדמה בדמות חרבונה, ואמר: "אחשוורוש אדוני המלך, גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי" וגו'. וכתב רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל בספר 'מדרש אליהו' (דף צ"א ע"א), דכיון שאלוהו הנביא נדמה בדמות חרבונה, צריכים לחלוק לו כבוד לחרבונה ולומר "זכור לטוב", על דרך מה שאמרו (ירושלמי כתובות פרק י"ב הלכה ג') שאלוהו נדמה לפני רבי בדמות רבי חייא, והתחיל רבי משם ואילך לחלוק כבוד גדול לרבי חייא כיון שאלוהו נדמה בדמותו.² ואפילו בלא זה, אם יש לאדם טובת הנאה אפילו מגוי, כשמזכירו יאמר "זכרו לברכה".³ וקל וחומר כאן, שהצלת כל ישראל נתגלגל על ידי חרבונה.

מקורות והערות

² לעיל עמ' שו בפסוק "ויאמר חרבונה", הביא הרב המחבר משל על זה בשם המגיד מדובנא.

³ כדאיתא בספר חסידים (סי' י"ג).

עוד כתב בספר 'מדרש אליהו', דמה שנדמה אליהו דוקא לחרבונה ולא לשר אחר, לפי שחרבונה אף על פי שהיה בתחילה בעצה אחת עם המן, אמנם כראותו הניסים שהיה עושה הקב"ה עם ישראל, שנדדה שינת המלך כדי שיביאו ספר הזכרונות, "וימצא כתוב" [אף שמחקו שמו מהצלת המלך, כי הסופר היה מבני המן, ועכשיו נמצא בדרך נס ופלא] איך מרדכי הצדיק הציל נפש המלך ממות, ואף שהקורא בספר הזכרונות בראותו זאת היה מהפך הדף כדי לדלג מאורע זה, יצא קול מהכתב לפני המלך והיה קורא מאליו, וימצא כתוב ענין מרדכי, כמו שאמרו חז"ל. מיד הרהר חרבונה תשובה בלבו ונעשה שונאו של המן, ויתכן שנתגייר אחר כך והיה מאותם שכתוב עליהם "ורבים מעמי הארץ מתיידיים".

חרבונה התבונן
בניסי ישראל
וחזר בתשובה

ולכן מקודם כתיב "חרבונא" (א', י') באל"ף, כי אות אל"ף ירמוז על ארור, ולכן לא התחילה התורה באות אל"ף כמו שאמרו חז"ל,¹ ואחר שנעשה שונא להמן ונדמה לו אליהו כשדיבר רעה על המן, קורא אותו "חרבונה" (ד', ט') ב"ה"א", לרמז שעשה תשובה והרהר בלבו להתגייר, ונתוסף לו אות "ה"א" שהוא בן אברהם, שהגרים נקראים כן [וכמו "בן בג"ג" - ב"ג בגימטריא ה"א, וכן "בן הא הא",² שהיו בני גרים].³

לכן נשתנה
שמו ל'חרבונה'
בה"א

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל

נראה לבאר הטעם שאומרים אחר קריאת המגילה "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל" (תהילים כ"ב, ד'), כי פסוק זה אמרה אסתר במזמור "אלי אלי למה עזבתני" (תהילים שם), אשר לפי מה שאמרו חז"ל מגילה (ט"ו ע"ב) הוא תפילת אסתר שאמרה בבית הצלמים כשנסתלקה ממנה השכינה הקדושה. ומקודם כתוב גם "אלקי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי" (תהילים כ"ב, ג'), אשר מזה דרש רבי יהושע בן לוי (מגילה ד' ע"א) ש"חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה

טעם אמירתו
לאחר המגילה

מקורות והערות

¹ בירושלמי חגיגה פ"ב ה"א: "ולמה בבי"ת, שהוא בלשון ברכה, ולא באל"ף שהוא לשון ארירה".
² ראה מדרש שמואל (אבות ה, כב) בשם הר"י בן הרא"ש שגרים היו ולהסתירם מן המלשינים נקראו כך, והם בני אברהם ושרה שנתוספו הה"א על שמותם, והם היו תחלה לגרים, ולפיכך נקראו כל הגרים בניהם. בג בגימטריא ה' ה', ושניהם אחד [בן בג בג וכן הא הא] אלא שבג בג יותר נסתר ונעלם. וקראום זה משונה מזה כדי להכיר ולידע בין זה לזה. עכ"ד.
³ בענין "ארור המן" ו"ברוך מרדכי" ראה להלן (עמ' שפז) בקונטרס 'שמחת פורים' אותיות ה'-ו'.